

BARTÓK BÉLÁRA

Változó fényekben

BARTÓK ALAKJA ma úgy él világszerte az emberek tudatában, mint a nemzetek felett, emberi szolidaritásnak, a meg nem alkuvó politikai tisztaságnak, a kristálytisza jellemnek a példaképe. Zenéjét az elemetáris emberi élmények példátlanul sűrített megnyilatkozásának érzik, s tudják, milyen felszabadító erőt jelentettek a kelet-európai népzeneik ennek a művészetnek kialakításában.

Mindig így volt ez, vagy a megértés csak nehezen és sokára törte át az értetlenség és félremagyarázás betonfalait? Most nem a tömeges értetlenségére gondolunk az új hangzásokkal szemben, sem a magyar közönség népdaltól való idegenkedésére, de még csak nem is a magyar, román és szlovák dilettánsok támadásaira Bartók tudományos megállapításai miatt. Ez mind az értetlen megnyilatkozása a mindenkori újjal szemben. De az értők, a műveltek, az új hívek, a nemzetközi elit vajon mindig egyértelműen állt-e Bartók mellé?

Tudnunk kell, hogy a nacionalizmus vádjá kezdettől fogva feje fölött lebegett. Petruna támadására francia és német zenészek helyeselték: láthatatlanban is elhitték, hogy egy magyar zenész, ha népdallal foglalkozik, csak irredenta-szovinista lehet. Sztravinszkij állítólagos kijelentése, hogy Bartók népdalkutatása „egy nagy ember nagy tévedése”, még aránylag cnyhe vád. De a hitleri időkben már egyenlőségjelet tettek a népdalkutatás és a „völkisch” politika közé a modern zene teoretikusai. S amikor már köztudomású volt Bartókról, utolsó éveinek kinyilvánított antifasiszta magatartásából, mennyire tarthatatlan ez a vád, akkor is még visszatért Adorno írásában. Őt meghökkenti Bartók kijelentése, hogy népzeneben gyökerező művészete nem lehet tartósan atonális. „Csodálatos mondat!” — írta Adorno — „annál a Bartóknál, aki mint személyiség minden völkisch csábításnak tévedhetetlenül ellenállt, és száműzetésbe, szegénységbe vonult, amikor a faszizmus Európát végigpusztította”. Vagyis a népi szellem és tonális zene (1956-ban) még mindig egyenlő a faszizmussal.

EZ AZ ÁLLÁSPONT csak az ezoterikus-individualista magatartást ismeri el a faszizmus ellentétének. Mert elhiszi a faszizmusnak, hogy valóban „völkisch”, népi. Holott éppen a nép megtagadása, diktatúra a tömegek elnyomására. Aminek igazi ellentéte nem az elszigetelt egyén magánya, hanem az elnyomott tömegek embersége.

Jellemző viszont, hogy az ötvenes évek magyar művelődéspolitikája, amelynek hangzóztatott elve a közösségi zene lett volna, azért zárta ki Bartókot a magyar zeneéletből, mert zenéje atonális.

Az elnyomott tömegek emberségét azonban, úgy látszik, nehéz felismerni. Azért állítják sokan szembe a népi-nemzetit az általános emberivel. Különösen akkor, amikor értékek elismeréséről vagy problémák vállalásáról van szó. Ilyenkor jó az „általános emberi problémákra” hivatkozni, amelyek távol vannak tőlünk, hogy ne legyünk kénytelenek vállalni őket ott, ahol legközelebb vannak hozzánk. Így lehet az általános emberi problémákra hivatkozva minden emberi probléma elől elzárkózni. Kivéve, ha valaki Albert Schweitzerként elmegy Afrikába kórházat alapítani négernek számára. Ezt azonban kevesen teszik meg.

Bartók a maga területén megtette. Először továbbment magyaroktól szlovákokhoz és románokhoz, mert azok is itti voltak körülötte. Azután továbbment arabokhoz és törökökhöz, akik már távolabb estek tőle. Utolsó éveiben, halálos betegen a román és ju-

goszláv népzene kiadására feszítette meg maradék erejét. Mindez ma már közismert tény. Mert Bartók alkotó zseni volt, s a zseni előbb-utóbb kivívja magának az elismerést és a megismerést.

De ha nem lett volna zseni? Ha ugyanilyen jellem ugyanilyen törekvésekkel, ugyanilyen tudományos tár-

A csodálatos mandarin
Engel Tevan Istrán rajza

gyilagossággal csinálta volna mindezt, kapott volna vajon föloldozást? Hiszen még a zseni, Bartók is milyen nehezen kapta meg! S most egy pillanatra ugorjunk át a mába: ha kis emberek, mondjuk, táncházat csinálnak, s ott a magyar táncok mellett ugyanolyan élvezettel táncolnak a román és délszláv kőlot is, vajon nem kíséri őket helyenként idegenkedés?

BARTÓK KORTÁRSAI és utódainak nagy része a szélsőséges individualizmus kifejezője akart és akar lenni. Kétségtelen, hogy ez is a huszadik század szelleméből következik; ez a század egyik hangja Bartók és társai a közösségi művészetet vallották életük céljának, s ugyanúgy kétségtelen, hogy ez is a huszadik század szelleméből fakad: ez a század másik hangja. Mindkét magatartás többször felbukkan a művészetek történetében. A népdal megtermékenyítő hatását Walter Wiora, a kiváló nyugatnémet zenetudós több szerencsés történeti pillanatra állapítja meg: a reneszánsz nyugati polifon kórusirodalmában, németeknél Haydn-tól Weberig, oroszoknál Musszorgszkij, magyaroknál Bartók körül. S ha ezeket a „pillanatokat” megismételhetetlennek tartja is, éppen olyan jól látja, hogy „Schönberg és Alban Berg történelmi pillanata is rég elmúlt; feltarthatatlan az a folyamat, amelyben egy stílus, amely a zenének és az embernek egy gyötrelmes peremhelyzetéből keletkezett, kihűlt anyaggá változott, amivel zeneszerző-növendékek fagyos-szárazon foglalkoznak”. Mindenesetre jól látja a világ népzeneinek nagyvonalú elemzése után, hogy „Bartók Mikrokosmosának zenei világképe megfelel a zenetudomány mai világképének”. És a népdalból megújult zene csúcsai közé sorolja a bécsi klasszikusok szimfóniái mellett Bartók heggedüversenyét, amit Boulez még a hatvanas évek elején is azok közé sorolt, amit nem tart remekműnek.

Evekkel ezelőtti közölte a Le Monde a legnagyobb párizsi hanglemekkiadószó vállalat jelentésének adatait: amelyek szerint a nagy klasszikus mesterek, Beethoven, Mozart, Bach után a legnagyobb számmal rögtön Bartók következik, s csak nagy távolságban utána kortársai, Schönberg, Webern, Sztravinszkij. Úgy látszik, egyre szűkebb körben hatnak a félremagyarázások. A közönség kezd kihallani a közösség hangját egy megalkuvás nélkül újító művész merészen egyéni alkotásaiból.

Vargyas Lajos

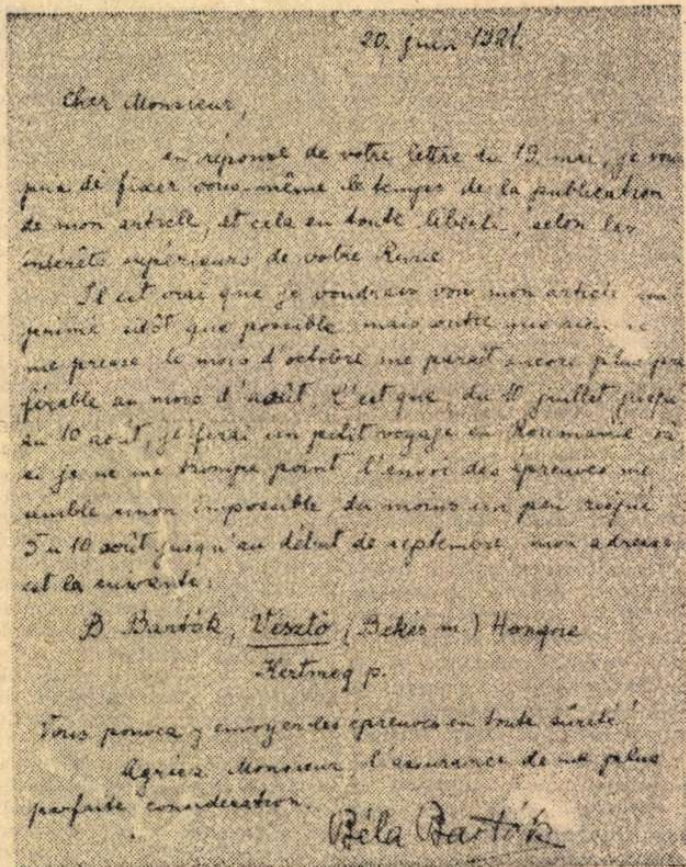
Ezerötszáz dolláros kiadatlan levél

Baráti kéz juttatott el hozzám fényképmásolatot egy kézirat-katalógus egyetlen lapjáról, Bartók Béla kiadatlan leveléről. Megküldöje, Szathmáry Lajos. A híres szakkásművész és még híresebb bibliofil meg akarta venni az 1500 dollárra tartott kéziratot, de mire Chicagóból telefonon fölívta a Newtonban (Massachusetts) levő üzletet, már elke-

lt azonban a levél hasonmása, és alább következik magyar fordítása. Előtte annyit kell elmondanom, hogy címzettje az a Cecil Gray (1895–1951) angol zenekritikus, akinek Sackbut című angol folyóirata 1920. novemberi számában megjelent Bartók cikke, s e cikk jelentette a magyar zeneművészek az európai zenevilágban való fölfedeztetését. „Ettől a tanulmánytól számíthatjuk — írta Demény János 1959-ben — a Bartók-zeneről szóló külföldi esztétikai irodalom rohamos kibontakozását.” Gray tanulmányának a német nyelvterületen

való elterjedését a bécsi Musikblätter des Anbruch című szemlének 1921. március 25-ére, Bartók negyvenedik születésnapjára megjelent külszámára tette lehetővé, mert nemetül közölte Gray írását.

Bartóknak eddig négy olyan levelét ismerjük a Demény János szerkesztette levelezésgyűjteményben (1976), amelyet Gray-hez írt. Az 1921. május 16-án kelt elsőből az derül ki, hogy Gray készült Magyarországra, hogy megismerkedjen Bartókkal és Kodállal. Bartók ígérte, hogy várja az álmóson, és elvezeti Kodályhoz. A látogatás elmaradhatott, helyette érkezhetett Gray május 19-i levele, amelyet — akár többi levelét Bartókhöz — nem ismerünk, de Bartók válaszából most megtudjuk, hogy benne cikket kért a magyar zenetudósól folyóirata számára. Erről szól az eddig ismeretlen levél, amelynek helye az idézett gyűjteményben a 384. és 385. levelek között van.

Kedves Uram,

1921. június 20.

május 19-i levelére válaszolva arra kérem, jelölje meg ön cikkem megjelenésének időpontját, teljesen szabadon, folyóirata legfőbb érdekeinek megfelelően.

Igaz, minél előbb szeretném látni cikkemet nyomtatásban, de semmi nincs, ami sürgetne, sőt az októberi megjelenés számomra előnyösebb, mint az augusztusi. Ugyanis július 10-től augusztus 10-ig kisebb utat teszek Romániában, és ha nem tévedek, oda lehetetlen, vagy legalábbis kockázatos a kefelevonatot elküldenie. Augusztus 10-től szeptember elejéig címem a következő:

B. Bartók, Vészto (Békés m.) Hongrie

Kertmeg p.

Oda teljes biztonsággal elküldheti a levonatot.

Fogadja, Uram, nagyrabecsülésem kifejezését

Bartók Béla

Bartók cikke, 1921. október 15-én ugyancsak Gray-nak írt levele szerint, meg is jelent a Sackbut októberi számában. Ez először 1920-ban Berlinben látott napvilágot, magyarul pedig A paraszti zene hatása az újabb műzenére címmel csak 1931-ben.

*

Arra, hogy Bartók miért franciául írt az angol kollégának, az 1921. december 29-i levelében maga a levélíró ad szelfemes és reá jellemző magyarázatot, amikor arra kéri

Gray-t, válaszait ne franciául, hanem angolul írja neki: „Igazán nem szükségszerű, hogy ennyi fáradságot vegyen magának egy idegen nyelvet, hiszen én igen jól értem az angolt, ha olvasom. Csak éppen nem akarok Önnek angolul írni, mert anyanyelvének kiforgatásával nem akarok szenvedést okozni. Ha ugyanazt teszem, amikor franciául írok, ez — véleményem szerint — kevesebb fájdalommal jár.”

Péter László

Simonyi Imre

BARTÓK

zenéket hallasz

muzsikát

ember zokog
farkas üvölt
vihar bög

vagy mégiscsak az ég szakadt volna le
vagy csupán egy pentatonra hajlamos hörgéssel — ahogy „rendje van” — megszakadt az a harmados vagy utoljára meg így konganak a hangok ha meghúzzák a legutolsó harangot mivel most temetkeznek az emberiség

vagy talán mégis muzsikát hallanál

zenéket

azt dűnyyögi az óvatos fagott hogy jól vigyázz mert még akár ma éjjel rádverhetik az ablakot s egy sötét jövődő hajnalát rikoltja a vadászkiált — a kakastoll meg közbekukorékol — akit illet hogy mindenkinek jelentsék: rácsoszák már e kis hazát hol főfoglalkozási ág lesz immár a börtönviselés s hogy valahol egy ártatlan rázza rácsát hirdetik a jajongó brácsák s a pribék ahogy körme alá szűr vőlődig szisszen a húr s a dob azt pergi s a duda azért nyög hogy az udvaron feláll már a négyszög

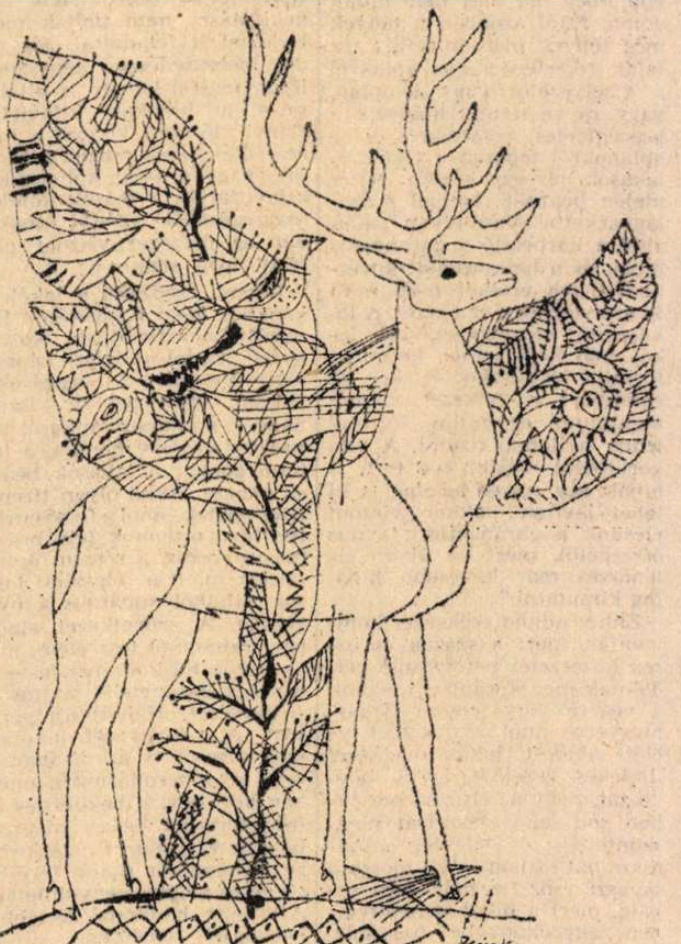
vagy mégiscsak a vihar egy ordas egy ember hörgőne — egy viharvert-hajszolt-ordas-ember — vagy egy lsten egy elhagyatott lsten könyörögne irgalomért elvadult híveihöz

vagy mégis muzsikát hallanál

mintha egy fonák medvetánc ütemére megsörrenne a láncc tulósó végén maga a nép —

valamint a halottasházból a sirkert felé száll a gyászdal: e hontalanná vált hazából egy férfi lépdel teljes gyászban — elmenőben meg visszánéz s hazányi sirra lát — hol nemzet sülyed el — vagy csak egy nemzedék? —

s végül feleletül meg reményül dallam kél a vonókon — széles: hogy az élet gyötrelmes és gyönyörűsége és hogy talán — mig élünk a halálon innen — mégsem lehet elveszve minden: dúdol a hit egy árva fuvolán

Cantata profana - Reich Károly rajza